

Verslag van de bijeenkomst van 23 maart 2026 in Utrecht

Aanwezig: 9 deelnemers. Eén afmelding: Hans Buurmeester. Gerard den Hertog was het door andere drukte vergeten. We zaten in de Kohlbruggezaal.

Onze voorzitter, Edward van 't Slot, opende de bijeenkomst met het lezen van de tekst uit de Losungen voor vandaag. Dat waren Jesaja 43:11 en Joh. 10:20. Daar werd Lied 543 bij aangegeven. Het thema was: de glans van het kruis. Edward opende daarna met gebed.

Hierna volgde een kennismakingsronde. Dit met name omdat wij een paar nieuwe mensen mochten verwelkomen: Marten van Dam (student) en René Schreuder. Aad merkte op dat de autoriteiten frontaal op Ps. 119 botsen. Edward deelde dat hij met name is geraakt door dat in Deut. 17 staat dat het wetboek bij de koning moet liggen.

Om 11.05 uur begonnen we met het lezen en bespreken van de tekst van Wolf Krötke: 'Kein Zurück hinter Barmen'. Aad sprak met name paragraaf 4 aan, die als thema heeft 'Das verantwortliche Handeln für die Welt'. Krötke stelt dat de theologie van Bonhoeffer na 1934 een uitwerking is van de Thesen van Barmen. Of dat zo is, is een vraag. Er zijn wel heel sterke lijnen te ontdekken. De voorgeschiedenis van Barmen is de Duitse kerkstrijd, die zich in 1933 afspeelde. Er was sprake van een grote mate van dubbelheid. Men stond wel positief ten opzichte van de ontwikkelingen in Hitler-Duitsland, maar dat mocht geen invloed op de kerk hebben (zo bijv. Niemöller). Binnen de Bekennende Kirche waren de visies daarover ook verdeeld. Er was sterk verzet tegen de Rijksbisschop, Ludwig Müller. Barth speelde in 1934 in Barmen de rol als het theologische geweten. Volgens sommigen is hier hierdoor een gereformeerd document geworden. 'Christus praesens' is het centrale begrip in de Thesen. Harry stelt dat Bonhoeffer de Barmer thesen te weinig concreet vond. Vergelijk de verklaringen van Stuttgart en Darmstadt van na de oorlog. Die verwijzen naar het concrete. En dat in de thesen het kwaad niet wordt benoemd. In verklaringen uit 1934 komt Bonhoeffer naar voren als iemand die perspectief biedt. Na de oorlog waren de Duitse kerken niet zo radicaal. De vraag was: hoe moeten we Barmen in ere houden?

Daarnaast valt op dat het opkomen voor de Joden in de Thesen ontbreekt. Cor merkt op dat destijds de vervangingstheologie een grote rol speelde. Als je dat combineert met de rassenleer, dan wordt het probleem nog veel groter. Hoe verstaan we de plaatsvervangings- en de verlossingsbegrip? We komen onder andere op het door Bonhoeffer genoemde begrip van 'de weerloosheid van God'. Dit werd later door Berkhof uitgewerkt in 'Gods weerloze overmacht'.

Aad meldt naar aanleiding daarvan dat op 22 mei in de Kloosterkerk in Den Haag de boekpresentatie plaatsvindt van de biografie van Hendrik Berkhof. Deze is geschreven door Karel Blei.

Na een koffiepauze gingen we verder vanaf midden op blz. 47 'Denn ...'. Asmussen stelde dat Barmen niet ageert tegen de overheid. Krötke geeft aan dat hij een verband ziet met wat Bonhoeffer in 'Navolging' schrijft over de 'goedkope' genade.

Met Barmen hoopte men een beweging in gang te zetten waardoor mensen weer terug de kerk in kwamen. De verwachting was dat de gelovigen zouden worden geïnspireerd door de Verklaring.

Martin vroeg wat de visie van Bonhoeffer op de kerk van toen was. Edward verwees hem naar het boekje 'De levende kerk'.

Er zijn vier fasen aan te geven:

1. Ontdekking van het mooie van de kerk. De wereld moet kerk worden. Daarin zit ook de link met de oecumene.
2. De kritische fase.
3. De kerkstrijd. De kerk moet een Woord voor de wereld hebben.
4. De beweging terug (de kerk is verloren). De kerk moet zich meer aantrekken van wat goed is.

In de zomer van 1934 houdt Bonhoeffer op Fanø een preek over Psalm 85. Vergelijk de situatie van toen maar met die in Rusland nu. Namelijk hoe patriarch Kyrill zich opstelt. Moet je dan als wereldraad van kerken in gesprek blijven of niet?

We gingen vervolgens verder met paragraaf 4 op blz. 57. Het gaat daar met name om het 'Eintreten für andere in der Welt'. In dit verband werd vanuit de tekst van Bonhoeffer 'Na tien jaren' het gedeelte over de 'domheid' genoemd. Naar aanleiding van de opmerking dat de Barmer Thesen destijds aanleiding gaven tot een scheiding der geesten gaf Harry aan dat volgens hem er zich nu vandaag de dag ook een scheiding gaat voltrekken. Eerder kon je in de kerk goed samen leven en samenwerken. Dat gaat nu anders worden.

Aad gaf daarop aan dat hij te maken heeft met een groep die de ideeën van Christenen voor Israël aanhangt. Daarbinnen wordt veel nagedacht over de eindtijd en dergelijke.

Jan Willem gaf aan betrokken te zijn bij de Areopagusgroep, dat zijn ca. 15 mensen die onder leiding van Wim Dekker met elkaar in gesprek zijn. Hij ziet een bredere ontwikkeling rond polarisatie.

De verklaring door de Duitse protestantse kerken van Stuttgart (1945) richtte zich voornamelijk op het leed dat vele volken was aangedaan. De verklaring van Darmstadt (1947) sprak zich uit over dat 'wij in de fout zijn gegaan'.

Hoe gaan we met de actualiteit om?

Bathseba: In het gebed benoem ik beide aspecten. Het gaat niet om het 'gelijk hebben' of 'gelijk krijgen', maar om het betrokken zijn op elkaar.

René: denk bijvoorbeeld aan de situatie van Russische moeders en Oekraïense moeders, die beide hun zonen (of dochters) hebben verloren.

Je moet het kwaad wel benoemen, omgekeerd staat ons 'wij' op de voorgrond. Bonhoeffer had in Fanø een oproep gedaan om een concilie bij elkaar te roepen en daarin te besluiten 'tot hiertoe en niet verder'. Helaas kwam dat er niet.

Theologie is contextueel. Hoe kom je tot universele theologie? God werkt niet alleen via de kerk.

Kees citeerde nog enkele gedeeltes uit de Amerikaanse verklaring van 18 februari 2026, waarin (in lijn met Barmen?) werd opgeroepen tot zaken als 'moedig trouw te zijn aan Jezus' boodschap: het beeld van God in ieder mens verdedigen; onze naaste liefhebben; vergelding afwijzen; genade, barmhartigheid en mededogen tonen'.

Na de lunch gingen we eerst nog door met de tekst van Krötke. Dit omdat we vonden dat we met elkaar een wezenlijke discussie voerden. Op blz. 59 stelt hij het concrete gebod aan de orde, in samenhang met de christuswerkelijkheid. Zijn wij aanspreekbaar op wat wij verkondigen? Het zou moeten gaan om het overstijgen van de polarisatie. Dat is best een uitdaging.

We lazen door t/m blz. 61.

Eerder dan Barmen was er in 1933 het Betheler Bekenntnis. Daar had Bonhoeffer invloed op gehad. Waar zit Bonhoeffer in deze tekst? Bonhoeffer weigerde zijn handtekening er onder te zetten. Hij heeft wel meegewerkt om de kerk zich te laten uitspreken.

Andere zaken:

1. Vanuit het dialectisch beraad (waar wij vanuit ons bestuur ook bij betrokken zijn en waar verder deelname is vanuit de groepen rond Barth, rond Miskotte en rond Noordmans) ligt er een voorstel voor een studiedag in oktober. Een voorgesteld onderwerp is 'Wending naar de bijbel'. Het is een vol programma, het concept ligt er.

Aad: is er een communicatiedeskundige bij betrokken? Het gaat om het zo mogelijk realiseren van een nieuw elan, onder het motto van 'je kunt van elkaar leren'. De onderlinge informatie wordt via de websites uitgewisseld. Valt er te denken aan een gezamenlijk jaarthema? Het gaat om de relevantie voor nu. En om concrete inbreng. Moeten we de samenwerking zien voor één dag, of structureel? Antwoord: dat is nog open.

- Opmerking van Aad: de Bonhoeffer-bijeenkomsten leveren wel iets op.
2. Hoe gaan we als Bonhoeffer Werkgezelschap verder? Vandaag was een heel mooie dag. Aad: ik snap niet waarom er niet meer kunnen komen. Jan-Willem: het is best een hele tijdsinvestering. Misschien zou je bijeenkomsten van de kringen van Miskotte en Barth online kunnen volgen? Is zelf bezig om structureel een werk te lezen en is daar elke maand mee aan de slag.

Harry geeft aan dat de behoefte tweeledig is, het gaat om ontmoeting en om uitwisseling. Ten tweede: het gaat om theologische bezinning. De groep zou groter kunnen zijn, namelijk protestants en rooms-katholiek samen.

Edward: de vereniging voor theologie is gezamenlijk, protestants en rooms-katholiek. Die beleggen één keer per jaar een conferentie.

Kor: Is het mogelijk om met anderen de discussies te delen?

3. Van 5 – 9 juli 2028 vindt in Utrecht het eerstvolgende Bonhoeffer Congres plaats. Dit in navolging van het vorige congres dat in Nederland plaatsvond, dat van 1988 dat in Amsterdam plaatsvond. Eind juni waren diverse Duitse bestuursleden hier. Nu worden de keynote speakers gezocht. Het thema is 'Beten und Tun des Gerechten'. Hierbij gaat het om keuzes maken en hoe te handelen. De financiering van het congres lijkt zoals het nu staat wel op orde gaan te komen.
4. De volgende bijeenkomst stellen we vast voor maandag 5 oktober 2026 vanaf 10.30 uur in de PthU.
5. In de lunchpauze hadden we van Harry Zeldenrust een notitie ontvangen, getiteld 'Dietrich Bonhoeffer – Een zoektocht naar gerechtigheid. Het begint in Barcelona'. Edward bedankte Harry voor deze tekst.

Om 15.00 uur werd de discussie afgerond. Daarna werd de bijeenkomst afgesloten.

Verslaglegging: Kees de Dreu

De tekst 'Why we write' is terug te vinden via <https://acalltochristians.org/>